

DOI <https://doi.org/10.32782/naoma-bulletin-2025-4-5>

УДК 725.85/.89

ORCID ID: 0000-0002-1182-6794

Анастасія Кригіна

*аспірантка кафедри теорії, історії архітектури
та синтезу мистецтв*

*Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури
anastasiia.kryhina@naoma.edu.ua*

*Науковий керівник – Д. Антонюк, кандидат архітектури, доцент
Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури*

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТЬ В АРХІТЕКТУРІ ОБ'ЄКТІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ: КОНЦЕПЦІЯ «СПОРТИВНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО БЛОКУ» У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ФОРМ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ

Анотація. *Мета статті* – уточнення термінологічного апарату, що визначає архітектуру об'єктів сфери фізичної культури та спорту, з метою уникнення протиріч між теоретичними засадами проєктування спортивно-рекреаційних комплексів і поєднанням функціональних призначень споруди, що закономірно виникає на практиці. **Методи дослідження.** Методами порівняльного аналізу розкрито позиції нормативно-правових джерел, які обмежують визначення фізкультурно-оздоровчих і спортивних споруд у контексті зрушень сьогодення. Проаналізовано та систематизовано наукові підходи до визначення «багатофункціональності» архітектурних структур у контексті міжнародного та вітчизняного досвіду, а також до трактування понять «фізкультурно-оздоровча діяльність» і «спортивна діяльність». **Результати дослідження.** Визначено потенційні морфологічні зсуви в сучасних архітектурних структурах, які розглядаються як складні багаторівневі системи, ідентичність яких протиставлена традиційним функціональним сенсам сфери фізичної культури та спорту ХХ століття. Констатовано, що чинні нормативно-правові визначення не відображають сутності сучасних форм діяльності, унаслідок чого виникає розрив між архітектурно-планувальною організацією об'єктів та їхнім функціональним призначенням. Визначено основні трансформації у формувальній функції цієї архітектури. Передусім ідеться про зростання кількості видів спорту, що зумовлює перегляд типології архітектурних елементів відповідно до їх специфіки. Відзначено розмиття меж між професійним і аматорським рівнями та «двоєкість» окремих практик (йога, кросфіт, бокс) з огляду на визначення їх як спортивних – змагальних чи фізкультурно-оздоровчих, тобто переважно рекреаційних. Варто також згадати про цифровізацію. І як наслідок цих процесів бачимо розширення меж поняття «змагальності». **Висновки.** На основі проведеного аналізу запропоновано новий термін – «спортивно-рекреаційний блок», що точніше описує архітектурний об'єкт у структурі складнішого архітектурного утворення – багатофункціонального комплексу та цілісно відображає функціональне призначення. Блок визначається не статусом користувача чи формальним, сталим призначенням споруди, а функцією простору як середовища реалізації спортивно-рекреаційної – широкої форми діяльності, з урахуванням вимог до гнучкості простору та архітектурної структури загалом. Такий підхід дозволяє подолати обмеження застарілої дочасної класифікації за видом діяльності («спортивні» чи «фізкультурно-оздоровчі» споруди) й сформувати основу для перегляду та розвитку нових актуальних архітектурних форм типологій.

Ключові слова: поняття, спорт, багатофункціональний комплекс, спортивно-рекреаційна функція, архітектурно-планувальна організація, фізкультурно-оздоровчий комплекс, заклади обслуговування, громадські будівлі, рекреація, гнучке планування.

Anastasiia Kryhina

*Postgraduate Student at the Department of Theory, History of Architecture
and Synthesis of the Arts*

*National Academy of Fine Arts and Architecture
anastasiia.kryhina@naoma.edu.ua*

*Scientific Advisor – D. Antoniuk, PhD in Architecture, Associate Professor
National Academy of Fine Arts and Architecture*

RETHINKING CONCEPTS IN THE ARCHITECTURE OF PHYSICAL CULTURE FACILITIES: THE CONCEPT OF A «SPORTS AND RECREATION COMPLEX» IN THE CONTEXT OF MODERN FORMS OF PHYSICAL ACTIVITY

Abstract. The study clarifies the terminology used to define the architecture of physical culture and sports facilities in order to avoid contradictions between the theoretical principles of designing sports and recreation

complexes and cases that arise in practice. **The research methods.** Comparative analysis methods are used to reveal the positions of regulatory and legal sources that limit the definition of physical culture, health, and sports facilities in the context of current developments. Scientific approaches to defining the «multifunctionality» of architectural structures in the context of international and domestic experience and to interpreting the concepts of «physical culture and health activities» and «sports activities» are analyzed and systematized. **Research results.** Potential morphological shifts in modern architectural structures, which are considered as complex multilevel systems, the identity of which is opposed to traditional 20th-century morphologies, have been identified. It has been established that the current regulatory and legal definitions do not reflect the essence of modern forms of activity, resulting in a gap between the architectural and planning organization of objects and their functional purpose. The main transformations in the formative function of this architecture are identified. First of all, this concerns the growth in the number of sports, which necessitates a review of the typology of architectural elements in accordance with their specifics. The blurring of the boundaries between professional and amateur levels and the «duality» of certain practices (yoga, crossfit, boxing) are noted, given their definition as sports – competitive or physical culture and health, i.e., predominantly recreational. Digitalization is also worth mentioning. As a result of these processes, we see an expansion of the concept of «competitiveness». **Conclusions.** Based on the analysis, a new term is proposed – «sports and recreation block» which more accurately describes an architectural object within the structure of a more complex architectural formation – a multifunctional complex – and fully reflects its functional purpose. The block is defined not by the status of the user or the formal, permanent purpose of the structure, but by the function of the space as an environment for the implementation of sports and recreation—a broad form of activity, taking into account the requirements for the flexibility of space and architectural structure in general. This approach allows us to overcome the limitations of the outdated classification by type of activity (“sports” or “physical culture and health” facilities) and form the basis for reviewing and developing new relevant architectural forms of typologies.

Key words: concept, sport, multifunctional complex, sports and recreation function, architectural and planning organization, physical culture and health complex, service facilities, public buildings, recreation, flexible planning.

Постановка проблеми. Однією з ключових проблем, що актуалізує потребу в уточненні термінологічного апарату, є застарілість нормативно-правового забезпечення та офіційних визначень, а також невідповідність змісту чинних термінологічних понять сучасним формам діяльності, умови реалізації якої забезпечує інфраструктура (будівлі та споруди) у сфері фізичної культури і спорту. Ця невідповідність може обмежувати розвиток належної типології просторів, будинків і споруд: створюються перепони для впровадження нових типологічних форм у практику, а в теорії зберігається певна поверхневність, яка мала б передувати формуванню нових типів і підходів.

Традиційною особливістю української архітектурної теорії споруд фізичної культури та спорту є те, що дослідники здебільшого аналізують комплекси в межах їхнього головного функціонального призначення: водно-розважальні комплекси [1], фізкультурно-оздоровчі комплекси [2; 3], фізкультурно-спортивні або дозвілєві комплекси [4; 5] тощо. Відповідно, термінологічна база за такого підходу розвивається в межах спеціалізації.

Натомість практика сучасної експлуатації демонструє значне зростання кількості багатофункціональних об'єктів, у яких поєднуються різноманітні структурні елементи, що не піддаються однозначному визначенню як виключно «спортивні» чи «оздоровчі». Складність просторової організації, зумовлена багатофункціональним підходом до архітектурно-планувальної структури

громадських споруд, актуалізує потребу в перегляді та систематизації термінологічного апарату. Це необхідно не лише для уточнення понять, а й для переосмислення способу бачення багатофункціональних комплексів як окремої типології – середовища інтеграції спортивно-рекреаційного блоку, що може розглядатися як «гібридний» тип у межах деталізованої типологічної структури.

У такий спосіб формується підґрунтя нової архітектурної типології, здатної відповідати викликам сучасної практики та експлуатації.

Актуальність дослідження. Актуальність уточнення термінології, що використовується для позначення та опису архітектури фізичної культури і спорту, виявляється в контексті тенденцій розвитку сфер, які впливають на формування архітектурно-планувальної організації таких просторів [6]. Передусім варто окреслити зміни у сутності самої спортивно-рекреаційної діяльності. Сьогодні зберігається традиційний поділ видів активності на спортивну – як для професіоналів, так і для аматорів, – де основною метою є змагальність і задоволення, пов'язане з участю в процесі; а також на фізкультурно-оздоровчу, орієнтовану переважно на аматорів і спрямовану на покращення фізичного стану, загальне оздоровлення або поєднання обох цілей [7]. Відповідно, існують спортивні та фізкультурно-оздоровчі споруди, що відображено в чинній класифікації архітектурних об'єктів фізичної культури та спорту в рамках ДБН [8]. Ще до появи терміна «ФОК» (фізкультурно-оздоровчий комплекс)

у проектуванні подібних об'єктів існували фізкультурно-спортивні споруди. Основи такого підходу передбачали поєднання фізкультурних і спортивних функцій, які є архітектурно близькими за технологією, але різняться за цільовою аудиторією. Також використовувався термін «фізкультурно-спортивні зони», що позначав групи фізкультурно-спортивних споруд, які розглядалися як структурні елементи складних функціональних комплексів – наприклад, клубів або виробничих підприємств.

Питання розгляду блоку, у якому реалізується фізкультурно-спортивна функція як елемент складної архітектурної структури, не є новим. Змінюється лише роль цього функціонального блоку в загальній системі архітектурної споруди: від «сервісного» блоку, що доповнює домінуючу функцію об'єкта, – до одного з рівноправних елементів у межах складної структури, який може бути як частиною сервісу, так і самодостатнім архітектурним об'єктом.

Особливістю певного етапу розвитку вже в капіталістичних умовах стало виокремлення спортивно-розважальної функції як окремої в системі інших функціональних складових споруди. З розвитком комерціалізації послуг, наприклад, спортивно-фізкультурні споруди або їхні фрагменти почали використовуватись як епізодичні «атракціони» та поступово виокремилися у самостійний тип.

При цьому всі зазначені типи споруд базуються на типологічно усталених формах фізичної активності – за видом спорту чи типом рухової діяльності, що сформувалися на ранніх етапах розвитку галузі. У період масового типового («планувального») будівництва стало традицією розділяти тих, хто займається спортом: на професійних спортсменів та аматорів – «фізкультурників».

Наприклад, майданчик для гри в теніс можна розглядати і як простір для щоденних тренувань, і як базу підготовки до масштабних змагань, зокрема турнірів Великого шолома, таких як «Ролан Гаррос». Він також може слугувати майданчиком для повсякденних розваг школярів у позашкільний час або як простір для фізичної чи психологічної реабілітації людини, яка потребує соціалізації та відновлення рухових функцій. Майданчик може використовуватися як епізодично, так і бути місцем щоденних ранкових тренувань середньостатистичного офісного працівника – для збереження необхідного рівня фізичної активності.

Розвиток і, як наслідок, природна диференціація типів архітектурних об'єктів у сфері фізичної

культури та спорту зумовлені еволюційними процесами розвитку самої галузі в контексті соціокультурних та соціально-економічних змін.

Водночас дедалі помітнішою стає невідповідність між морфологічною структурою таких об'єктів і їх термінологічним визначенням. Це пов'язано як зі зміною потреб девелоперів та інших замовників, які діють в умовах капіталістичної моделі управління (що визначає специфіку будівництва, фінансування проєктів і подальшої експлуатації), так і з потребами кінцевих користувачів – як тих, хто безпосередньо займається фізичною активністю, так і інших учасників процесу експлуатації споруд.

Отже, розрив між морфологічною структурою об'єктів і їхнім термінологічним визначенням стає дедалі очевиднішим, що зумовлює необхідність перегляду та уточнення базових понять галузі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В українській науковій традиції питання термінології, що визначає архітектурні об'єкти сфери фізичної культури та спорту, залишається малопопулярним напрямом досліджень серед архітекторів. Переважна більшість архітектурних праць зосереджена на особливостях архітектурно-планувальної організації конкретних комплексів, використовуючи вже усталену термінологію.

Винятком є спроби уточнення понятійного апарату в межах окремих підтипів. Це, зокрема, дослідження Д. Байбак (у співавторстві з І. Древалю), присвячене уточненню змісту поняття «спортивно-дозвілєвий комплекс» у контексті містобудівної мережі [4]. Авторська дефініція нівелює поділ на спортивні та фізкультурно-оздоровчі споруди, використовуючи частку «спортивно» як найбільш широку форму опису. Водночас, на нашу думку, означення «дозвілєвий» походить із наративу індустріального суспільства, в якому, на противагу «робочому часу», існував час для «дозвілля». У контексті сучасних трансформацій і з огляду на всі верстви населення таке визначення має певні обмеження щодо семантичної точності.

Роботи Н. Дмитрік та А. Ілляш відображають принципи архітектурно-планувальної організації багатофункціональних комплексів [9; 10]. Авторки розглядають, зокрема, питання термінологічної уніфікації та узгодження з міжнародними підходами: відмінність між mixed-use і multi-use, а також надають широкий розбір цих понять, що закладає вітчизняну основу для формування багатофункціональних комплексів.

Міжнародний підхід до термінології архітектурних об'єктів галузі фізичної культури та спорту відрізняється від того, що залишається традиційним в Україні як радянський спадок. На заході для опису споруд прийнято використовувати терміни: «sport and recreation facilities», що, на наш погляд, є доречно. На противагу, вітчизняна нормативна база (ДБН [8; 11], Закон України «Про фізичну культуру і спорт» [7]) містить операційні визначення, необхідні для проєктної практики, проте ці дефініції потребують оновлення відповідно до реальних трансформацій.

Мета статті полягає в уточненні та впорядкуванні термінологічного апарату, що використовується для опису архітектури фізичної культури та спорту, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку та появи нових багатофункціональних за структурою споруд.

Виклад основного матеріалу. В процесі аналізу та узагальнення сучасних теоретичних підходів до формування багатофункціональних архітектурних структур, а також розгляду фізичної активності як основи для різних видів діяльності й функціональної організації простору, було проаналізовано, систематизовано й уточнено базові поняття: «багатофункціональний комплекс» та «спортивно-рекреаційна діяльність». Окрему увагу приділено аналізу понять: «блок», «модуль», «функція», «функціональність», «змішане використання (mixed-use)», «багатоцільові комплекси (multi-use)», «біфункціональні комплекси (duo-use)», «гібридна будівля», «фізкультурно-оздоровчий комплекс», «спорт», «спортивна діяльність», «фізична культура», «фізкультурно-оздоровча діяльність», «рекреація». Це склало підґрунтя для формулювання дефініції «спортивно-рекреаційний блок».

Багатофункціональний комплекс. Поняття «функція» є одним із центральних термінів архітектурного дискурсу, що визначає не лише призначення та способи використання простору, а й формує основу теоретичних підходів до проєктування.

Дж. Джейкобс (Jane Jacobs) у своїх дослідженнях міських просторів проводить важливе розмежування функцій на первинні та вторинні. Первинна функція – це основна діяльність, яка формує основу притягання користувачів (наприклад, робота або житло), тоді як вторинні функції – це додаткові види діяльності (торгівля, послуги, відпочинок), що забезпечують постійну активність і життєздатність міського середовища [12].

Таке розмежування підкреслює необхідність функціональної різноманітності для створення живого та динамічного простору.

У сучасній теорії архітектури, зокрема в концепції П. Шумахера (Patrik Schumacher), поняття функції радикально переосмислюється. Він трактує функцію вже не як фіксоване призначення простору, визначене ззовні, а як динамічну комунікативну взаємодію, що виникає у процесі використання простору людьми. У межах його теорії архітектурного аутопоезису архітектурні форми й функції розглядаються як дві сторони комунікації: форма є комунікацією, що формує простір, а функція – комунікація, яка формується у просторі. Архітектурні рішення, таким чином, є своєрідними комунікаційними рамками, які моделюють сценарії соціальних взаємодій [13].

Незважаючи на динамічні зміни сучасного світу та постійну диференціацію архітектурних програм, категорія «функція» зберігає своє фундаментальне значення. У контексті багатофункціональних комплексів це поняття стає ще більш значущим, оскільки визначає принципи інтеграції та взаємодії окремих компонентів комплексу. При цьому функція завжди тісно пов'язана зі структурою: будь-яка функціональна програма формує конкретні просторово-планувальні вимоги та особливості організації середовища.

Водночас поняття «багатофункціональний комплекс» у сучасній архітектурі вживається досить широко і застосовується для характеристики архітектури на різних масштабах та в різноманітних формах архітектурно-планувальної організації. Водночас у науковій літературі та практиці проєктування відсутнє єдине трактування цього поняття, що визначає необхідність аналізу існуючих підходів до його тлумачення.

У міжнародній практиці показовим прикладом інтеграції спортивно-рекреаційних функцій у межах БФК є розвиток структури *Horizontal Skyscraper – Vanke Center* (Шеньчжень, Китай, 2006), архітектор С. Холл (Steven Holl). У складі цього комплексу розташовані житлові, готельні, офісні приміщення та спортивно-рекреаційні частки, які функціонують у межах цільового функціонального блоку та одночасно публічно доступні для інших функцій.

Проєкт *Herzog & de Meuron* передбачав трансформацію стадіону *St. Jakob-Park* після реконструкції, внаслідок ущільнення території та просторового розвитку споруди, у багатофункціональний комплекс, де стадіон став виокремленим

блоком, просторово з'єднаним з іншими функціональними частинами за допомогою комунікаційної структури – відкритої естакади, інтегрованої в єдину архітектурно-планувальну організацію комплексу. Відповідно, просторове з'єднання функціональних блоків БФК ставить під сумнів чітке визначення цієї споруди як фізкультурно-оздоровчої або спортивної.

Проект *WERK12* відображає фірмові принципи *MVRDV* щодо архітектурно-планувальної організації: вільна організація простору, наскрізна вертикальна прогулянкова комунікація, яка об'єднує всі простори будівлі. Будівля складається з трьох функціональних блоків – один з них спортивно-рекреаційний, що просторово з'єднаний загальними комунікаціями. У межах цього проєкту тераси, що утворюються завдяки влаштуванню транзиту, можуть використовуватися як резервні площі для занять спортом на свіжому повітрі. Вдалим є також зонування, яке передбачає вертикальну організацію функцій відповідно до рівня приватності простору та потреби постійного контакту із землею.

Відтак функції організовано знизу догори – від публічних (ресторанних) до приватних (за ознакою форми доступу – офісних), із урахуванням збільшення часу перебування у просторі та відповідного зменшення потреби в безпосередньому зв'язку з поверхнею землі. Архітектурна концепція формує поступовий перехід від публічного до приватного середовища через вертикальну систему відкритих галерей.

Найбільш широке визначення поняття «багатофункціональний комплекс» дає А. Ілляш. За визначенням авторки, БФК охоплюють широкий діапазон масштабів: від розвинених міських структур і містобудівних вузлів до окремих функціональних зон, об'єднаних або в межах однієї будівлі («під одним дахом»), або на спільній території [10]. Ключовим критерієм є наявність як мінімум трьох самостійних «функціональних модулів» та їхньої взаємної інтеграції, що дозволяє розглядати БФК не лише як окремих об'єкт, але й як частину більшої міської системи. В контексті системного підходу до визначення БФК авторка описує його як структуру, що є підсистемою більш складної містобудівної системи вищого рівня, зазначаючи, що БФК «...розглядаються як складні системи локального рівня, вбудовані в систему більш високого ієрархічного рангу на рівні міських структурних елементів, які формують в межах міста нову підсистему суспільного

призначення або включаються в існуючу систему загальноміського центру» [10].

Авторка чітко формулює ознаки архітектурної організації БФК у містобудівному контексті, використовуючи терміни «вузол», «містобудівний вузол». Варто звернути увагу на певну термінологічну розбіжність у підходах авторки на різних рівнях аналізу структури БФК. Так, на містобудівному рівні вона трактує БФК як «відкрите поле взаємодій», підкреслюючи зв'язки між функціональними зонами та міським середовищем, що фактично наближається до концепцій «поля» та «нашарувань», які сформулював теоретик архітектури К. Александер (Christopher Alexander) у статті «A City is Not a Tree» [14].

Натомість при розгляді внутрішньої організації комплексу вживається поняття «модуль» – як чітко сформована структурна одиниця, що асоціюється з повторюваністю й стандартизацією, – з огляду як на етимологічне походження терміна «*modulus*» (лат. «мала міра», від «*modus*» – «міра» або «спосіб»), так і на класичне вживання поняття «модуль» в архітектурному дискурсі ХХ століття [15].

На нашу думку, така термінологічна неузгодженість потребує подальшого аналізу: для сучасної морфології багатофункціональних комплексів доцільніше спиратися на категорії, які точніше відображають принципи відкритості та багатошаровості, а не жорсткої модульної структури. Саме це стане предметом подальшого теоретичного осмислення в межах нашого дослідження.

Н. Дмитрік визначає багатофункціональні будівлі та комплекси як «будівлю або групу будівель і споруд, що складаються з взаємопов'язаних різнофункціональних блоків у кількості двох і більше, об'єднаних загальним композиційним задумом в єдину архітектурно-просторову систему, яка забезпечує потреби життєдіяльності людини» [9].

У чинних Державних будівельних нормах (ДБН) «Громадські будинки та споруди» багатофункціональні будівлі та комплекси трактуються як такі, що «...формуються з приміщень, їхніх груп, будівель та споруд різного громадського і житлового призначення» [11]. У цьому визначенні багатофункціональність трактується як ознака, а не як морфологічна або структурна характеристика.

В контексті міжнародного досвіду варто зазначити важливість особливостей перекладу дефініцій українською мовою. За кордоном при описі багатофункціональних комплексів існує розрізнення

між термінами «mixed-use» та «multi-use», тоді як словосполучення «multifunctional complexes» або «polyfunctional complexes» майже не використовуються як визначена категорія будівель. У перекладах західних теоретичних праць ці назви традиційно одноманітно передавалися як «багатофункціональні комплекси», без окреслення їхніх відмінностей. Натомість сьогодні в українських перекладах частіше з'являються терміни «комплекси змішаного використання» або «багатоцільові комплекси», проте чіткого розмежування між ними досі немає, що спричиняє термінологічну плутанину.

Urban Land Institute підтверджує неоднозначність у визначеннях багатофункціональної забудови, що зумовлено розвитком та функціонально-просторовою складністю нових форм функціонального змішання, підпорядкованих принципам фізичного та функціонального поєднання. Попри це, ULI пропонує розрізняти три основні види багатофункціональності: «duo-use» – комплекси з двома інтегрованими функціями, «multi-use» – комплекси з двома і більше функціями, не обов'язково інтегрованими фізично чи функціонально й «mixed-use» – комплекси з трьома і більше значущими, прибутковими функціями, які інтегровані фізично та функціонально, але проєктування та експлуатація здійснюються на основі єдиного генерального плану [16]. Водночас акцентується, що «multi-use» як ширша категорія може розглядатися на різних рівнях, включати в себе «duo-use» та «mixed-use» і визначати чіткі ознаки «mixed-use» комплексу: «Наявність трьох або більше значущих, прибуткових функцій. Не просто поєднання двох функцій (наприклад, магазин і житло), а як мінімум трьох самостійних компонентів (наприклад, офіси, житло, торгівля/дозвілля), кожен із яких важливий для комплексу». В роботі підкреслюється, що: «Фізична та функціональна інтеграція. Функції об'єднані не тільки фізично (в одній будівлі або на одній території), але й логічно – вони повинні бути сплановані та працювати як єдина система». Також зазначається: «Розробка комплексу за єдиним планом. Не стихійна забудова, а реалізація загальної концепції/майстер-плану, де взаємодія функцій продумана заздалегідь» [16].

Своєю чергою С. Холл у контексті змішування функцій та просторів вводить у сучасний архітектурний дискурс поняття «гібридної будівлі» як приклад антитипології, зміщуючи акцент із визначення будівлі за логікою функціонального призначення [17].

Узагальнення сучасних дефініцій багатофункціонального комплексу показує, що більшість із них зосереджується на двох аспектах: морфологічній організації, яка якісно характеризує комплекс, та кількості функцій, що характеризує його кількісно. Визначення Н. Дмитрік акцентує мінімум дві функції (наближаючи його до «multi-use»), тоді як підхід *Urban Land Institute* фокусується на структурній інтеграції трьох і більше функцій («mixed-use»).

У цьому дослідженні масштабність розглядається як одна з ключових проблем сучасної теорії багатофункціональних структур, а більш детальне розмежування масштабних рівнів буде наведено у розділі класифікації. У сучасній теорії архітектурної морфології важливо розрізняти два рівні: рівень структурної організації та рівень елементів, з яких ця структура складається. Формулювання К. Александера щодо організації структури міста як «півгратка» слугує основою для подальших сучасних архітектурних досліджень [14].

На нашу думку, таке уявлення про форму організації структури міста можна корелювати з формою організації структури багатофункціональних комплексів, які на початку свого формування розглядалися як вертикальні або горизонтальні «міста». Прикладом застосування цього прийому або тлумачення основ багатофункціонального комплексу як архітектурної структури є роботи таких сучасних архітекторів, як Р. Колгас (Rem Koolhaas), С. Холл, архітектурного бюро MVRDV (Нідерланди) тощо.

Натомість на рівні елементів влучним є спостереження К. Кума (Kengo Kuma), який, інтерпретуючи філософію Ж. Делёза (Gilles Deleuze) та використовуючи метафору теорії струн, зазначає, що сучасна архітектурна структура більше подібна до нашарованого поля (поток), аніж до набору фіксованих точок, як це трактувалося раніше [18]. Таку морфологію архітектурної структури К. Кума розглядає універсально для всіх рівнів. Водночас згадуючи концепцію Р. Колгаса «S, M, L, XL», він інтерпретує її як яскравий приклад формалізації архітектурних структур різного масштабу [19]. Важливим є уточнення, що, на його думку, еволюційне зростання структур за об'ємом, як наслідок диференціації (наше уточнення), не має лінійно нескінченного розвитку, зазначаючи: «Світ не розвивається в одному напрямку, стаючи все більшим і більшим. Навпаки, чим більше великі речі стають більшими, а швидкі – швидшими, тим більше нас приваблюють і зачаровують маленькі,

повільні речі, які завжди поруч (або які можна наблизити) і які можна сприйняти безпосередньо. Таким чином, ми постійно коливаємося між великим і малим. Багатошаровість квантової механіки не відбувається десь далеко, у високих наукових колах, а є моделлю, яка влучно описує наш повсякденний досвід» [18].

Фізкультурно-оздоровча та спортивно-рекреаційна діяльність. Виявлено, що існуючі дефініції понять «фізична культура» та «спорт» – як у межах системного підходу, так і в окремому трактуванні – демонструють розбіжності в інтерпретації, зумовлені варіативністю теоретичних засад та прикладних підходів, які використовуються в межах різних наукових дисциплін. Однак попри різноманіття трактувань узагальнений зміст термінів «фізична культура» та «спорт» справді має певне концептуальне ядро.

З позиції теорії фізичного виховання Т. Круцевич подає комплексне визначення: «Фізична культура людини (індивідуума) розглядається як процес оволодіння знаннями, вміннями і навичками виховної, навчальної, оздоровчої, рекреаційної діяльності для подальшого використання у процесі самовдосконалення, і як результат – рівень фізичного здоров'я, який людина змогла зберегти або покращити завдяки своєму бажанню, знанням, здоровому способу життя та руховій активності» [20]. У ширшому культурному контексті доповнює: «Фізична культура – частина загальної культури, сукупність спеціальних духовних і матеріальних цінностей, способів їх виробництва та використання з метою оздоровлення людей і розвитку їхніх фізичних здатностей» [20].

С. Пензай підкреслює відмінності між фізичною та спортивною культурами: «Фізична культура є містким соціальним феноменом, що включає комплекс гіпотетичних заходів, які можуть бути застосовані фізичною особою для фізичного вдосконалення та збереження здоров'я, тоді як спортивна культура ототожнюється із рівнем професіоналізму та успішності окремого спортсмена» [21].

З огляду на те, що наведені визначення стосуються термінів, введених у вжиток лише в новітній історичній перспективі, важливо простежити соціокультурне підґрунтя їхнього виникнення. Попри тисячолітню історію рухової активності, тренувань і, певною мірою, змагальних ігор у різні історичні епохи, що були присутні на кожному етапі розвитку суспільства, терміни «фізична культура» та «спорт» з'явилися лише в певний історичний момент [22]. Їхнє виникнення

свідчить про трансформацію суспільно-культурних умов, які вимагали нової номінації для окремих форм діяльності. Відтак зміни культурних і соціальних чинників, а також історичного контексту можуть зумовити як переосмислення вже усталених понять, так і появу нових категорій на їхньому місці [22].

У межах цього дослідження фізична культура та спорт розглядаються як форми індивідуальної активності, що реалізуються суб'єктом у взаємодії із соціальним середовищем. Вони не є тотожними поняттями, однак не розглядаються як повністю ізольовані або протиставлені категорії.

Фізична культура передусім орієнтована на гармонійний розвиток індивіда та розкриття його внутрішнього фізичного й духовного потенціалу – тобто є цілеспрямованим процесом саморозвитку. Натомість спорт постає як соціально структурований вектор, що може функціонувати як інструмент особистого розвитку або існувати як окремий процес, у якому домінує мета самореалізації. У низці випадків спортивна діяльність зосереджується на досягненні зовнішнього результату – перемоги, визнання, рекорду, що зміщує акцент із внутрішнього розвитку на зовнішні показники успішності. Водночас самореалізація може бути тотожною внутрішньому зростанню – як етапу в процесі становлення особистості, так і самодостатньому вектору, спрямованому радше на досягнення статусу, результату та реалізацію амбіцій.

Таким чином, у фізичній культурі домінує особистісний вимір: індивід самостійно визначає зміст та проміжні цілі розвитку, обираючи засоби досягнення мети. Водночас індивід, зберігаючи внутрішню автономію та перебуваючи під впливом соціокультурного середовища, може коригувати свій вибір, обираючи популярні або доступні види рухової активності (спорту).

У спорті активність також може набувати особистісного виміру. Зокрема, це може проявлятися як форма самозмагання чи вдосконалення власних результатів, або як соціальна форма, коли становище особи визначається її участю в змаганнях. У сучасних умовах жорстке розмежування між фізкультурно-оздоровчою діяльністю та спортом, закріплене в нормативно-правовій базі, дедалі менше відповідає реальній картині розвитку спортивно-рекреаційної інфраструктури. У практичному вимірі ці зміни проявляються в трансформації організаційних моделей функціонування спортивних споруд, які поєднують різні форми власності та користування.

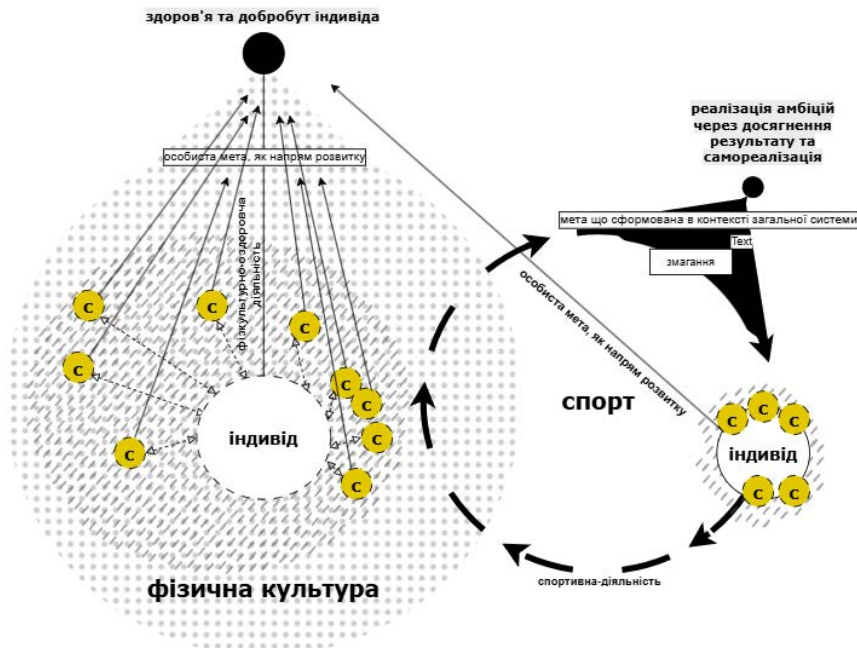

Схема формування структури процесів фізичної культури та спорту з позиції індивіда в контексті загальної системи

Під час аналізу проєктного досвіду визначено, що зв'язок між типом суб'єкта сфери фізичної культури та спорту і типом інфраструктури за організаційно-власницькою формою корелює з можливостями фінансування, орендування приміщень або відсутністю такої потреби у разі використання об'єктів державної форми власності. Окрім диференційованих форм – ДЮСШ у межах державних споруд, фітнес-клубів у межах приватних споруд – трапляються випадки, коли приватні, державні та неприбуткові суб'єкти користуються спільною інфраструктурою.

Так, прикладом може слугувати спортивний комплекс «ЛПКО» у Києві, де в межах однієї споруди одночасно функціонують фізкультурно-оздоровчий заклад «Sport Life», дитячо-юнацька спортивна школа Liko Diving School, центр олімпійської підготовки спортсменів зі стрибків у воду та синхронного плавання, а також тренувальна база національної збірної України зі стрибків у воду. Палац водних видів спорту «Метеор» у Дніпрі функціонував за схожою схемою до того, як зазнав руйнувань унаслідок ракетного удару під час воєнних дій в Україні. У межах споруди діяла громадська організація СК «Метеор», що об'єднувала діяльність СДЮСШОР із плавання та КДЮСШ зі стрибків у воду. Крім того, споруда виконувала функції фітнес-простору для комерційних відвідувачів різних вікових груп.

З боку навчальної інфраструктури прикладом спільного функціонування суб'єктів різних форм власності є університетські спортивні комплекси – зокрема, спорткомплекси КНУБА, НУФВСУ, КПІ тощо. В результаті узагальнення виокремлено три ключові зрушення у сфері спортивно-рекреаційної діяльності, які виступають передумовою для уточнення відповідних понять і класифікацій.

1. Зростання та диверсифікація переліку видів спорту, включно з інклюзивними та новими формами.
2. «Двоякість» багатьох практик (йога, кросфіт, бокс), які залежно від мети й організації можуть бути як оздоровчими, так і змагальними.
3. Цифровізація та зміна культури життя, що виводить змагальність за межі офіційних форматів у повсякденні платформи та додатки, переводячи її на рівень буденності – екзистенційного задоволення.

Головні висновки і перспективи використання результатів дослідження. Сучасні зміни у сфері фізичної активності – від розширення спортивного ландшафту до поступового зникнення меж між аматорськими та професійними форматами – суттєво впливають на архітектурні підходи до організації простору. Виявлена термінологічна невизначеність засвідчує потребу перегляду понять, що традиційно застосовуються до спортивних і фізкультурно-оздоровчих об'єктів.

У такому контексті доречно запропонувати нове поняття – «спортивно-рекреаційний блок».

Це архітектурний об'єкт, інтегрований у структуру багатофункціонального комплексу, який забезпечує умови для реалізації спортивно-рекреаційної діяльності незалежно від статусу користувача, виду активності чи масштабу

комплексу. Цей результат надалі закладе основу для розвитку типології спортивно-рекреаційних комплексів як складової більших багатофункціональних комплексів, що стають середовищем для СРБ.

Список використаних джерел

1. Єжов Д. В. Основи формування архітектури водно-розважальних комплексів : дис. ... канд. архітектури : 18.00.02 / Київський національний університет будівництва і архітектури. – Київ, 2008. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0408U002952> (дата звернення: 2 жовтня 2025).
2. Куцевич В. В. Реформування архітектурно-методологічної бази проектування об'єктів соціокультурного призначення в сучасних умовах України : дис. ... д-ра архітектури : 18.00.02 / Київ. нац. ун-т буд-ва і архітектури. Київ, 2004. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0505U000015> (дата звернення: 02.10.2025).
3. Крушельницький Р. О. Архітектурно-планувальна організація фізкультурно-оздоровчих споруд у структурі житлової забудови : дис. ... канд. архітектури: 18.00.02 / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2014. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0414U004310> (дата звернення: 2 жовтня 2025).
4. Древаль І., Байбак Д. Уточнення змісту поняття «спортивно-дозвілєвий комплекс» контексті дослідження розвитку урбанізованого простору. Комунальне господарство міст. 2021. Вип. 161. С. 69–76. DOI 10.33042/2522-1809-2021-1-161-69-76.
5. Токар М. М. Принципи архітектурно-планувальної організації багатофункціональних центрів сімейного дозвілля в умовах мегаполіса : дис. ... канд. Архітектури : 18.00.02/ Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури. Київ, 2025. URL: <https://www.uacademic.info/ua/document/0825U003152> (дата звернення: 2 жовтня 2025).
6. Кригіна А., Антонюк Д. Сучасні тенденції формування спортивно-рекреаційних комплексів. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. 2024. № 69. С. 270–281. URL: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2024.69.270-281> (2 жовтня 2025).
7. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993 № 3808-ХІІ : станом на 12 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text> (дата звернення: 2 жовтня 2025).
8. ДБН В.2.2-13-2003. Будинки і споруди. Спортивні та фізкультурно-оздоровчі споруди. – Вид. офіц. – Київ : Держбуд України, 2004. – 115 с.
9. Дмитрік Н. О. Принципи архітектурно-планувальної організації багатофункціональних комплексів на основі реновації промислових об'єктів : дис. ... канд. архітектури : 18.00.02 / Київський національний університет будівництва і архітектури. Київ, 2021. 220 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0821U102057> (дата звернення: 2 жовтня 2025).
10. Ілляш А. М. Принципи формування багатофункціональних комплексів у структурі «великого міста» (на прикладі міста Харкова). Дис. На здобуття наук. ступеня канд. арх., Харків, 2015. 215 с.
11. Будинки та споруди. Громадські будинки і споруди. Основні положення: ДБН В. 2. 2 – 9 : 2018. (На заміну ДБН В.2.2-17 : 2006) Офіц. вид. К.:Мінрегіонбуд України, 2019. 43 с. (Державні будівельні норми України).
12. Jacobs J. Death and Life of Great American Cities. Penguin Random House, 2016. 480 p.
13. Schumacher P. Autopoiesis of Architecture, Volume I: A New Framework for Architecture. Wiley & Sons, Incorporated, John, 2011. 478 p.
14. Alexander C. «A City is Not a Tree»: From *Architectural Forum* (1965). *The Urban Design Reader* / Eds. M. Larice, E. Macdonald. London : Routledge, 2013. P. 152–166.
15. Corbusier L. The modulator: A harmonious measure to the human scale, universally applicable to architecture and mechanics. Boston : Birkhauser, 2000. 336 p.
16. Mixed-use development handbook / ed. by Urban Land Institute. Urban Development/Mixed-Use Council. Executive Group. Washington, D.C : ULI, 1987. 364 p.
17. Holl S. Hybrid Buildings. *Oz*. 2014. Vol. 36, no. 1. URL: <https://doi.org/10.4148/2378-5853.1535> (дата звернення: 2 жовтня 2025).
18. Point Line Plane. Thames & Hudson, Limited, 2024. 216 p.
19. Small, medium, large, extra-large / ed. by K. Rem et al. Rotterdam : 010 Publishers, 1995. 1344 p.
20. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання. Т. 1: Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. Київ : Олімпійська література, 2012. 391 с.
21. Пензай, С., Вожжов, І., Філіпенко, О. (2023). Фізична культура як фактор формування здорового способу життя. *Наука і техніка сьогодні*. 2(16). 255–264.
22. Сутула В. О., Дейнеко А.Х., Булгаков О.І. Про сутність поняття фізична культура. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2016. №3. С. 218–221.

References

1. Yezhov, D. V. (2008). *Osnovy formuvannia arkhitektury vodno-rozvazhalnykh kompleksiv* [Principles of architectural formation of water entertainment complexes] [Dysertatsiia kandydata arkhitektury, Kyiv National

University of Construction and Architecture]. Retrieved from <https://uacademic.info/ua/document/0408U002952> [in Ukrainian].

2. Kutsevych, V. V. (2004). Reformuvannya arkhitekturno-metodolohichnoi bazy proektuvannya ob'ektiv sotsiokulturnoho pryznachennia v suchasnykh umovakh Ukraïny [Reforming the architectural-methodological basis for designing sociocultural facilities in modern conditions of Ukraine] [Dysertatsiia doktora arkhitektury, Kyiv National University of Construction and Architecture]. Retrieved from <https://uacademic.info/ua/document/0505U000015> [in Ukrainian].

3. Krushelnyskyi, R. O. (2014). Arkhitekturno-planuvalna orhanizatsiia fizkulturno-ozdorovchyykh sporud u strukturi zhyttlovoi zabudovy [Architectural and planning organization of physical culture and wellness facilities within residential development] [Dysertatsiia kandydata arkhitektury, Lviv Polytechnic National University]. Retrieved from <https://uacademic.info/ua/document/0414U004310> [in Ukrainian].

4. Dreval, I., & Baibak, D. (2021). Utochnennia zmistu poniattia «sportyvno-dozvillievyy kompleks» v konteksti doslidzhennia rozvytku urbanizovanoho prostoru [Clarification of the concept of «sports and recreational complex» in the context of studying the development of urbanized space]. *Komunalne hospodarstvo mist – Municipal Economy of Cities*, (161), 69–76. <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2021-1-161-69-76> [in Ukrainian].

5. Tokar, M. M. (2025). *Pryntsypy arkhitekturno-planuvanoi orhanizatsii bahatofunktsionalnykh tsentriv simeinoho dozvillia v umovakh mehopolisa* [Principles of architectural and planning organization of multifunctional family leisure centers in a metropolis]. (Candidate of Architecture dissertation, National Academy of Fine Arts and Architecture). Kyiv, Ukraine. Retrieved October 2, 2025, from Retrieved from <https://www.uacademic.info/ua/document/0825U003152> [in Ukrainian].

6. Kryhina, A., & Antoniuk, D. (2024). Modern trends in the formation of sports and recreational complexes. *Current problems of architecture and urban planning*, (69), 270–281 [in Ukrainian].

7. Pro fizychnu kulturu i sport, Zakon Ukrainy No 3808-XII (2025). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text> [in Ukrainian].

8. Derzhavni budivelni normy Ukrainy (DBN V.2.2-13-2003). (2004). *Budynky i sporudy. Sportyvni ta fizkulturno-ozdorovchi sporudy* [Buildings and structures. Sports and fitness facilities]. Kyiv: Derzhbud Ukrainy [in Ukrainian].

9. Dmytryk, N. O. (2021). Pryntsypy arkhitekturno-planuvanoi orhanizatsii bahatofunktsionalnykh kompleksiv na osnovi renovatsii promyslovykh ob'ektiv [Principles of architectural and planning organization of multifunctional complexes based on industrial renovation] [Dysertatsiia kandydata arkhitektury, Kyiv National University of Construction and Architecture]. Retrieved from <https://uacademic.info/ua/document/0821U102057> [in Ukrainian].

10. Illiash, A. M. (2015). *Pryntsypy formuvannia bahatofunktsional'nykh kompleksiv u strukturi "velykoho mista" (na prykladi mista Kharkova)* [Principles of formation of multifunctional complexes in the structure of the «large city» (on the example of Kharkiv)]. (Candidate of Architecture dissertation). Kharkiv, Ukraine. [Avtoreferat dysertatsii kandydata arkhitektury] [in Ukrainian].

11. Derzhavni budivelni normy Ukrainy (DBN V.2.2-9:2018). (2019). *Budynky ta sporudy. Hromads'ki budynky i sporudy. Osnovni polozhennia* [Buildings and structures. Public buildings and facilities. general provisions]. Kyiv: Minrehionbud Ukrainy [in Ukrainian]

12. Jacobs, J. (2016). *Death and Life of Great American Cities*. Penguin Random House [in English]

13. Schumacher, P. (2011). *Autopoiesis of Architecture, Volume I: A New Framework for Architecture*. Wiley & Sons, Incorporated, John [in English]

14. Alexander, C. (2013). «A City is Not a Tree»: From *Architectural Forum* (1965). In M. Larice & E. Macdonald (Eds.), *The Urban Design Reader* (pp. 152–166). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203094235> [in English].

15. Corbusier, L. (2000). *The modulator: A harmonious measure to the human scale, universally applicable to architecture and mechanics*. Birkhauser [in English]

16. Urban Land Institute. Urban Development/Mixed-Use Council. Executive Group. (Ed.). (1987). *Mixed-use development handbook*. ULI [in English]

17. Holl, S. (2014). Hybrid Buildings. *Oz*, 36(1). <https://doi.org/10.4148/2378-5853.1535> [in English]

18. *Point Line Plane*. (2024). Thames & Hudson, Limited [in English]

19. Rem, K., Bruce, M., Jennifer, S., Hans, W., & Architecture, O. f. M. (Eds.). (1995). *Small, medium, large, extra-large*. 010 Publishers [in English]

20. Krutsevych, T. Yu. (2012). *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia. Tom 1: Zahalni osnovy teorii i metodyky fizychnoho vykhovannia* [Theory and methodology of physical education. Vol. 1: general foundations of the theory and methodology of physical education]. Kyiv: Olympic Literature [in Ukrainian].

21. Penzai, S., Vozzhov, I., & Filipenko, O. (2023). *Fizychna kultura yak faktor formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia* [Physical culture as a factor of forming a healthy lifestyle]. *Nauka i tekhnika sohodni*, 2(16), 255–264 [in Ukrainian].

22. Sutula, V. O., Deineko, A. Kh., & Bulhakov, O. I. (2016). *Pro sutnist poniattia fizychna kultura* [On the essence of the concept of physical culture]. *Sportyvnyi visnyk Prydniproia*, (3), 218–221 [in Ukrainian].

Подано до редакції 02.10.2025

Статтю прийнято 28.10.2025

Опубліковано 31.10.2025